

Тема 8. Війни ХХІ століття та їх особливості.

1. Поняття та суть війни.
2. Класифікація війн.
3. Війни ХХІ століття.

 Ключові слова: війна, світова війна, холодна війна, гібридна війна.

1. Поняття та сутність війни.

Війна – конфлікт між політичними утвореннями (державами, етносами, політичними угрупованнями тощо), що відбувається у формі збройного протиборства, військових (бойових) дій між збройними силами: регулюється законами та звичаями – сукупністю принципів і норм міжнародного права, які встановлюють обов’язки воюючих сторін (забезпечення захисту цивільного населення, регулювання ставлення до військовополонених, заборона використання певних видів зброї).

Німецький військовий теоретик та історик, генерал-майор пруської армії Карл фон Клаузевіц (1780–1831) у передмові до найвідомішої своєї книги «Про війну» писав: «Війна є не що інше, як продовження державної політики іншими засобами». Про неминучість та вічність війн написано немало.

Серед тих, хто вважав, що війна є необхідною, без неї розвиток призупиниться багато відомих мислителів минулого. І нині немало вчених пояснюють «вічність» війни тим, що вона є закономірним, природним явищем; що війна є способом захисту національних інтересів і навіть тим, що людина агресивна від природи і в цьому криється основна причина воєн тощо. Але немало і тих, хто вважає можливим знайти способи зупинити війни. Ідея миру теж з’явилася давно і пройшла певний шлях розвитку - від закликів Еразма Роттердамського до всіх, кому істинно дорогий мир, не пропускають нагоди захищати його, оскільки він є великим благом до ідеї «вічного миру» І.Кант. Пошуки шляхів до миру тривають і досі незважаючи на існування міжнародного права, системи міжнародної безпеки, ООН.

До укладання системи мирних договорів після завершення Тридцятилітньої війни 1618–1648 (Вестфальський мир) у трактаті «Про право війни і миру» Гуго Гроцій писав про можливість створення міжнародного трибуналу, який би вирішував правові аспекти миру. Вільям Пенн у 1693 р. пропонував для встановлення миру використати «засоби, які засновані на пануванні справедливості». Він вважав, що виходячи з любові до миру і порядку суверенні правителі чи самі люди мають організувати за згодою зустріч їхніх представників на загальному Конгресі, в Палаті держав або в Парламенті і встановити там норми права для їх взаємного дотримання правителями. На розгляд необхідно виносити конфлікти між тими чи іншими державами, які не можуть бути вирішені до початку засідання за допомогою посольств» [1, с.89]. Ще один відомий англійський вчений Еремія Бентам теж вважав можливим створення європейського союзу, загального конгресу держав, і єдиного суду, який накладає санкції на агресорів, а ще контингенту військ, який необхідний

для проведення в життя рішень суду. Але основною умовою руху до миру Бентам вважав не це, а моральне вдосконалення суспільства [2].

Швейцарець Ж.-Ж. Бабель підрахував, що з 3500 р. до н.е. людство прожило без війн лише 292 роки. За цей період виникло близько 14 550 великих і малих війн, у ході яких загинули, померли від голоду, епідемій та інших причин понад 3,66 млрд людей. Якщо в XVIII ст. сталося 68 воєн, в яких протягом року загинуло понад 1000 осіб, а загальні втрати в цілому становили 4,4 млн осіб, то у XIX ст. – відповідно, 205 і 8,3 млн осіб, у XX ст. – відповідно, 237 і 98,8 млн осіб.

У роки Першої світової війни втрати на полях битв убитими, померлими від ран і бойових отруйних речовин становили близько 10 млн осіб, Друга світова війна була найбільш руйнівною в історії людства. У ній брала участь 61 держава, понад 80 відсотків населення Землі. Ця війна тільки в Європі (включаючи СРСР) забрала життя 40 млн осіб, з них — 27 млн життів радянських людей, втрати Польщі становили 6 млн, Югославії — 1,7 млн, Франції — 600 тис., США — 400 тис., Англії — 370 тис. осіб. Німеччина втратила в цій війні 13,6 млн осіб. І в новому тисячолітті за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру, щорічно на планеті фіксується понад 30 збройних конфліктів, які призводять до загибелі понад 1000 осіб на рік.

1. Класифікація війн.

У науковому розумінні класифікація будь - яких явищ (предметів) є розподіл їх за групами (типами, видами, родами, класами і т. ін.) на підставі існуючого між ними внутрішнього необхідного та стійкого зв'язку. Вона передбачає зведення всіх знань про даний предмет в єдину систему, що дає можливість встановлювати рівень наукового пізнання, а також відкривати нові напрями для подальшого, більш глибокого вивчення.

В основі виникнення воєнних конфліктів лежать специфічні причини і джерела. Як правило, причинами війн являються: політичні, територіальні сировинні, економічні, технологічні та соціальні протиріччя.

Джерелами війн є: політична, ідеологічна, сепаратистська, етноконфесійна, кримінальна (піратська) агресивність держав, політичних лідерів, юридичних і фізичних осіб.

Будь-який воєнний конфлікт характеризується в першу чергу зіткненням інтересів. У зв'язку з цим по відношенню до національних інтересів воєнний конфлікт може набувати форму агресії (оскільки згідно Резолюції XXIX сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.74 р. «агресією» є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави») чи збройного конфлікту (коли агресора визначити неможливо). Наприклад, один з найбільших в історії людства руандійський збройний конфлікт, який призвів до загибелі більше мільйона людей (біля чверті населення країни), виник в результаті правомірного пострілу постового міліціонера, а приводом для нього стала авіаційна катастрофа з загибеллю президента держави.

Аналіз сучасних досліджень дозволяє вважати, що воєнні конфлікти за характером *політичної мети* можуть бути трьох типів.

Перший тип - війна за домінування (гегемонію). Політичною метою такого конфлікту може бути встановлення (відновлення втраченого) домінування

(політичної, ідеологічної, економічної, етноконфесійної, воєнної гегемонії) на глобальному, регіональному або локальному рівнях.

Другий тип – війна за території. Її політичною метою може бути захоплення додаткових (спірних) або визволення окупованих територій. Наприклад, ірано - іракський конфлікт.

Третій тип - змішаний. Політичною метою такого конфлікту може бути і захоплення територій і розширення сфер домінування, як це відбувалось в арабо - ізраїльських війнах.

Беручи це до уваги, а також виходячи з політичних цілей ворогуючих сторін, агресії (війни) можуть поділятися на два види. Перший вид - оборонна війна. Її політичною метою може бути відбиття агресії і відновлення стану, що існував до її початку.

Другий вид - наступальна війна, політична мета якої завжди агресивна.

З правової точки зору воєнні конфлікти можуть бути справедливими або конвенційними (такими що не суперечать міжнародному праву) і несправедливими або неконвенційними (такими що суперечать міжнародному праву). Виходячи з цього, збройні сили держави можуть бути конвенційними чи неконвенційними.

Стратегічні показники. Сукупність стратегічних показників дозволяє характеризувати воєнні конфлікти: за масштабом (за розмахом, за тривалістю в часі, за місцем виникнення конфлікту і за характером фізичного середовища); за напруженням; за засобами збройної боротьби та способами їх застосування.

За розмахом воєнні конфлікти можуть бути світові, регіональні, локальні, протікати у формі прикордонного зіткнення, збройного інциденту чи воєнної акції, які за тривалістю в часі будуть затяжні і швидкоминучі, а за місцем виникнення - внутрішньодержавні, прикордонні або віддалені від держави.

За напруженістю (динамічністю протікання) воєнні конфлікти можуть бути високої, середньої, низької інтенсивності або незавершені ("жевріючі").

За засобами збройної боротьби війни класифікуються на конфлікти 1 -го покоління (холодна зброя), 2-го покоління (гладкоствольна зброя), 3-го покоління (автоматична зброя), 4-го покоління (моторизованна зброя), 5-го покоління (ядерна зброя), 6-го покоління (високотехнологічна зброя), 7-го покоління (прогноз - біотехнічна зброя).

Требин М. Войны XXI века / М. Требин. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2005. – 608 с.

3. Війни ХХІ століття.

Війна визначається як збройна боротьба між державами (їх коаліціями) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами; у переносному розумінні слова – крайня ступінь політичної боротьби, ворожих відносин між певними політичними силами [1]. <http://www.refine.org.ua/pageid-242-1.html>

Дослідженню феномену війни, її природи, сутності та змісту присвячена величезна кількість як наукових робіт і філософських трактатів, так і художніх творів. Війну називали і «батьком всього» (Геракліт), і «шляхом обману» (Сунь-Цзи), і продовженням «державної політики іншими засобами», (К. фон Клаузевіц) К. фон Клаузевіц: «війна – це акт насильства, що має метою змусити супротивника виконати нашу волю. (требін)

Швейцарець Ж.-Ж. Бабель підрахував, що з 3500 р. до н.е. людство прожило без війн лише 292 роки. За цей період виникло близько 14 550 великих і малих війн, у ході яких загинули, померли від голоду, епідемій та інших причин понад 3,66 млрд людей. Малышева Е.М. Мировые войны и локальные военные конфликты в истории: последствия, уроки / Е.М. Малышева // Вестн. Адыгейского гос. ун-та. – 2005. – № 1. – С. 69–78.

Якщо в XVIII ст. сталося 68 воєн, в яких протягом року загинуло понад 1000 осіб, а загальні втрати в цілому становили 4,4 млн осіб, то у XIX ст. – відповідно, 205 і 8,3 млн осіб, у XX ст. – відповідно, 237 і 98,8 млн осіб. У XIX ст. сталося 14 воєн з людськими втратами 100 тис. осіб і більше, в тому числі дві, в яких загинуло понад 1 млн осіб. Рекордним за масштабами та інтенсивністю військових зіткнень стало XX ст., у якому частота воєн коливалася, але загалом перевищила середню частоту воєн за всю відому історію людства майже в 1,5 разу Серебрянников В.В. Социология войны / В.В. Серебрянников. – М. : Ось-89, 1998. 320 с.

За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру, щорічно на планеті фіксується понад 30 збройних конфліктів, які призводять до загибелі понад 1000 осіб на рік. У 2008-му та 2011 рр. їх кількість досягла найвищої позначки – по 37 конфліктів. За останні 10 років збільшилось і загальне число загиблих унаслідок бойових дій у таких конфліктах: з понад 17 тис. осіб у 2002 р. до понад 22,5 тис. – у 2011р. СІПРІ 2013: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека : щорічник : пер. з англ. /Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру ; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова ; редкол. укр. вид. : Л. Шангіна (гол. ред.) та ін. – К. : Заповіт, 2014. – 520 с.

Західні вчені вирізняють два напрямки у вивченні співвідношення політики і війни. Це «реалістичний» та неоконсервативний напрямок. Представники першого напрямку (Л.Лівермол, Ц.Хасегава, М.Тхі, Дж.Еберлі, Д.Лундестанд, Дж.Вінкейтс, Д.Волш, У.Еван та інші) виступають проти військового вирішення конфліктів, вони за врегулювання їх політичними методами. []. Ксенофонов, Владимир Владимирович Соотношение политики и войны :Эволюция взглядов. Автореферат диссертации на соискание ученой степени и кандидата философских наук по специальности Теория, методология и история социологии - 22.00.01. – М.,2000. – с.

Сторонники неоконсервативного напрямку (У.Вайссер, З.Бжезинський, А.Гуч, Дж.Гобсон, Д.Еллберг, С.Чан, Г.Іоніс, С.Хакамада та інші) перевагу вони надають військово-силовому підходу до розв'язання спірних питань у відносинах між державами []. Ксенофонов, Владимир Владимирович Соотношение политики и войны :Эволюция взглядов. Автореферат диссертации на соискание ученой степени и кандидата философских наук по специальности Теория, методология и история социологии - 22.00.01. – М.,2000. – с.

Клаузевіц - Війна є лише частиною політичних відносин, а не чимось окремим. Всі знають, вважає К.Клаузевіц, що війни викликані лише політичними відносинами між урядами і між народами; але зазвичай уявляють справу таким чином, як ніби з початком війни, ці відносини припиняються і настає зовсім інша ситуація, що підкоряється лише своїм власним особливим законам [с.549] Клаузевиц К. О войне. — М.: Госвоениздат, 1934. ...війни є нічим іншим як продовженням політичних відносин з втручанням інших засобів. Ми говоримо: з втручанням інших засобів, щоб тим самим підкреслити, що ці політичні відносини самою війною не припиняються, не перетворюються на щось повністю інше, але по суті продовжуються, яку б форму не приймали заходи, які

вони використовують, і що головні лінії, по яким розвиваються і пов'язуються військові події, накреслені політикою, що впливає на війну аж до миру. К.Клаузевіц переконаний, що всі фактори, на яких війна базується і які визначають її головний напрямок, як то: власна сила, сила противника, союзники обох сторін і т.д., є факторами політичного характеру, факторами пов'язаними з політичними відносинами, настільки тісно, що відділити їх не можна. Вчений вважає, що війна як така не може слідувати власним законам, а повинна розглядатися як частина іншого цілого, і це ціле – політика [с.550]. Клаузевиц К. О войне. — М.: Госвоениздат, 1934.

Клаузевіц і сьогодні є найбільш відомим теоретиком війни. Він вважав, що боротьба між людьми витікає в загальному вигляді із двох зовсім різних елементів: із ворожого почуття і із ворожих намірів. Ворожі наміри часто не пов'язані із ворожими почуттями [3, с.36]. Політики можуть мати ворожі наміри, щодо інших народів, але не мати ворожих почуттів. В такому випадку прийнято говорити – „нічого особистого”. Але політикам складно буде розпочати війну, якщо у тих, хто має воювати із зброєю в руках, не буде ворожих почуттів. Звичайно, почуття злості, ненависті можуть з'явитись вже в ході війни. Як зауважує Клаузевіц, оскільки війна – це акт насильства, то вона вторгається в сферу почуттів [3, с.37]. І все ж повинен бути певний „мінімум ворожості” одного народу до іншого щоб розпочати підготовку до війни чи війну. А ще Клаузевіц вважав, що метою насильства є примусити противника виконувати нашу волю. (А чи не існують сьогодні інші методи нав'язування своєї волі-О.К.). Війна, на думку Клаузевіца, не має межі виявлення насильства [с.45]. Арон Р. Мир і війна між націями. – К.: 2000. –

У друге десятиліття ХХІ століття світ вступив у якісно новому вигляді. Ускладнився процес складання механізмів та інститутів багаторівневої системи міжнародних відносин. Посилилася взаємозалежність країн одна від одної, помітні стали ознаки відновлення рівноваги і конкурентного середовища, які були загублені із закінченням "холодної війни".

Зросла питома вага загроз міжнародної стабільності з боку "недержавних" суб'єктів - етнічного сепаратизму, релігійного екстремізму і прикривати, як правило, релігійної личиною транснаціонального тероризму. Глобального масштабу досягла і така загроза, як неконтрольоване поширення зброї масового знищення (ЗМЗ), а також придбання і потенційна можливість використання ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення терористичними організаціями. Придбала багатосторонній характер гонка озброєнь, стимулююча становлення "багатополярного ядерного світу". Нова якість здобули і такі явища, як міжнародна злочинність, наркобізнес, кіберзагрози.

См. Stiglitz J. The 99 percent wakes up. In: From Cairo to Wall Street: Voices from the Global Spring. 2012. // <http://www.thedailybeast.com/articles/2012/05/02/joseph-stiglitz-the-99-percent-wakes-up.html>

Поряд з традиційними учасниками - державами та міждержавними структурами, в міжнародні відносини все частіше вступають нові гравці: бізнес-корпорації, громадянське суспільство, різні неурядові та наддержавні об'єднання, мережеві структури. Вони в умовах глобалізації все активніше

формують нові транснаціональні рівні та форми міжнародної взаємодії і світову політику.

Став зростати політичний вплив нових центрів сили, де особливо виділилися Індія і Китай.

Відсутнє явне домінування тієї чи іншої наддержави, і на міжнародній арені присутні десятки держав, що здійснюють зовнішню політику на основі міцї, яка може бути військової, економічної, дипломатичної або культурній.

Важливу нішу в формується багаторівневої конструкції міжнародних відносин зайняли держави Азії та Африки, перш традиційно сприймалися як частина Третього світу [].Мальшева Д. Б. Современная мировая политика в контексте формирования многополюсного мир - (С.9-13). С.9 – 21. //Азия и Африка в современной мировой политике. Сборник статей / Отв. ред. – д.п.н. Д. Б. Мальшева, к.э.н. А. А. Рогожин. – М.: ИМЭМО РАН, 2012. – 203 с. ISBN 978-5-9535-0342-6

О.Неклесса розмірковує над тим, куди рухається сучасний світ: до апофеозу модернізації і появи глобального громадянського суспільства; до моно полярної (імперської) типології правління глобальної країни-системи або до іншої форми міжнародної адміністрації? До нової біполярності США і Китаю, до багатопольного чи олігархічного соціуму, до безмежного, анонімного соціального простору, який керується і направляється безликими мережевими організаціями? Або до турбулентного, багатопланового зіткнення цивілізацій, або до розпаду всякої сталої соціальності і вселенського хаосу? []. Неклесса А. Управляемый хаос, движение к нестационарной системе мировых связей <http://www.archipelag.ru/geopolitics/piryadok/chaos/dirigible-chaos>

Зміни, що ведуть до зменшення загрози війни

В науковий обіг поняття «м'яка сила», «жорстка сила» ввів в 1990 р. Дж.Най. Спершу ці поняття характеризувалися для характеристики зовнішньої політики, а сьогодні вони використовуються і для характеристики внутрішньої політики. Поняття «м'яка сила» використовується в контексті оцінки регіональних і глобальних сфер впливу. Дж.Най силу визначає, як здатність впливати на інших так, щоб отримати бажаний результат. Він виділяє три способи впливу: погроза примусу чи примус; заохочення чи винагорода; привабливість. Згідно Дж.Най «жорстка сила» включає військову та економічну могутність і реалізується першими двома способами. «м'яка сила» здатна створювати сприятливе міжнародне оточення [с.19]. Радиков И., Лексютина Я. «Мягкая сила как современный атрибут великой державы» // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. - № 2. – С.19-26.